

Bölüm 1

OSMANLI MATBAA SERÜVENİ VE İBRAHİM MÜTEFERRİKA

Okan KOÇ¹

Giriş

İnsanlık tarihi açısından bakıldığında bireyin kendisini yazı veya resim ile ifade etme yollarının ilk örneklerinin mağara duvarlarına çizilen resimlere değin götürmek mümkündür. Zamanla sözlü ifadeler yazı ve resim ile kalıcı hale getirilmiş ve böylelikle ilk hiyerogliflerden, kil tabletlere basılan işaretlerden, günümüzdeki modern yazı sistemine geçişin önü açılmıştır.

Matbaa uygarlık tarihi için eşine az rastlanır bir öneme sahiptir. Tarihi seyrine bakıldığında 7. yüzyılda Çin'de tahta kalıplarla ilk kitap baskısının geliştirildiği görülmektedir. Herhangi bir metnin ağaç kalıbı üzerine görüntüsü kazınarak kalıp oluşturulmuş, oluşturulan bu kalıp üzerinde mürekkep gezdirilmiş ve sonrasında kâğıt üzerine baskı uygulanmıştır. Bu baskı tekniği yalnızca Çinliler tarafından değil, Japon, Koreli ve Uygur Türkleri tarafından da kullanılmıştır (Needham, 1993, s. 146).

Kitap basımının ilk olarak Çin'de gerçekleşmesinin en önemli sebebi kâğıdın bu topraklarda icat edilmesiyle bağlantılıdır. Araplar ile Çinliler arasındaki ilk siyasi yakınlaşmalar ve mücadeleler, sonrasında bu icadın yayılmasında rol oynamıştır. 8. yüzyılda tarihi kayıtlar, Çinli kâğıt ustalarının Araplar için kâğıt üretmeye başladığına işaret etmektedir (Bakır, 2001, s.147).

Çin'deki baskı tekniği, 1040 yılında Pi Sheng tarafından geliştirilerek her hiyeroglif için ayrı kalıp kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulama Çincenin doğal yapısı gereği kitap basımında büyük bir avantaj yaratmasa da, diğer diller için oldukça yararlı olmuştur (Needham, 1993, s.201).

Kitap basımı üzerinde en büyük etkiyi dinin oynadığı görülmektedir. İlk basılan örnekler incelendiğinde Doğu uygarlıkları için Budizmin kutsal metinleri ön plana çıkarken, Avrupa'daki örnekler de bu durumu destekler nitelikte olup Hristiyanlığın kutsal öğretilerinin çoğaltıldığı görülmektedir (Carter, 1931, s. 17).

¹ Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, okan.koc@balikesir.edu.tr

Avrupa'daki matbaa örnekleri de göstermektedir ki, ilk basılan kitaplar çoğunlukla din kitabı olup, toplumsal zeminde bir hareketlenmeye, düşünce yapısında ve mevcut güç odaklarının değişiminde ön ayak olmuştur. Bu durum mevcut Osmanlı sistemi için de bir tehdit olarak algılanmış, bu sebeple matbaanın kuruluşu gecikmiştir. Bir süre sonra ise dönemin şeyhülislamının onayı ile kurulmasına, öncelikle din kitaplarının basımının yasaklanmasına ve hangi kitapların basılacağına da ulemanın yetkisi dâhilinde olacağına karar verilmiştir. Görülmektedir ki matbaanın Osmanlı topraklarına geç girmesinde siyasi aktörlerin oldukça önemli bir yeri vardır.

Matbaanın 274 yıl gibi oldukça uzun bir gecikmeden sonra Osmanlı tarafından benimsenmiş olmasına rağmen kitap fiyatlarını ucuzlatacağı, kütüphanelerin kitaplarla dolacağı, halkın okuma oranında ve akabinde düşünce dünyasında önemli bir aşama kaydedileceği gibi beklentilerin gerçekleşmediği görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Adivar, A. A. (1993). Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul: Remzi Kitabevi.
2. Baysal, J.(1992). Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş İstanbul.
3. Berkes, N. (2010). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
4. Bloom, J. M. Kağıda işlenen uygarlık: kağıdın tarihi ve İslam dünyasına etkisi. Çev.Zühal Kılıç. İstanbul: Kitap Yayınevi.
5. Boorstin, D. J., (1996), Keşifler ve Buluşlar, Fatoş Dilber (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
6. Erdenen, O. (2003). Lale Devri ve Yansımaları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
7. Ersoy, O. (1959). Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler. Ankara: Gündüz Basımevi.
8. Ersoy, O. (1963). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kağıt. Ankara.
9. Ersoy, O. (1980). İlk Türk Basımevinde Basılan Kitapların Fiyatları, Basım ve Yayımcılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı Bildirileri, Ankara.
10. Gerçek, S. N. (1939). Türk Matbaacılığı I. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
11. Ghazaryan, F. (2017). Western Iconographic Influences on Armenian Silver Book Bindings From Ottoman Constantinople (Eighteenth- Nineteenth Centuries). 07 Mayıs 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Flora_Ghazaryan/publication/323382754_Western_Iconographic_Influences_on_Armenian_Silver_Book_bindings_from_Ottoman_Constantinople_Eighteenth-Nineteenth_Centuries/links/5a916c28aca2721405630d15/Western-Iconographic-Influences-on-Armenian-Silver-Book-bindings-from-Ottoman-Constantinople-Eighteenth-Nineteenth-Centuries.pdf adresinden erişildi.
12. Gündüz, M. (1978). Matbaa'nın Tarihçesi ve İlk Kur'anı Kerim Basmaları. 07 Mayıs 2020 tarihinde <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1256/G%FCnd%FCz.pdf?sequence=1> adresinden erişildi.
13. İhsanoğlu, E., Aynur, H., (2003), "Yazmadan Basmaya Geçiş: Osmanlı Basma Kitap Geleneğinin Doğuşu (1729-1848)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 22, ss. 219-255.

14. Kabacalı, A. (2000). Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
15. Koloğlu, O. (1987). Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları. İstanbul
16. Kuhn, T. S. (2008), Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Nilüfer Kuyař (Çev.), (8. Baskı), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
17. Lehmann, M. (2005). Ladino Rabbinic Literature and Ottoman Sephardic Culture. Bloomington: Indiana University Press.
18. Oral, F. S. (1967). Türk Basın Tarihi- Osmanlı imparatorluğu Dönemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
19. Politis, A. (2013). The History of the Book in Modern Greece, c. 1453-200. The Book: A Global History.
20. Sabev, O. (2006). İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726- 1746). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
21. Simon, R. (2011). The Contribution of Hebrew Printing Houses and Printers in Istanbul to Ladino Culture and Scholarship. *Judaica Librarianship* 16 (1), 125-135.
22. Steinberg, S. H. (2017). *Five hundred years of printing*. Courier Dover Publications.
23. Şen, A. (1995). İbrahim Müteferrika ve Usulü’l-Hikem Fi Nizami’l Ümem. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
24. Tez, Z. (2008). Kağıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
25. Topdemir, H. G. (2002). İbrahim Müteferrika Matbaası ve Türk Matbaacılığı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.